

УДК 330.322:338.45

АНАЛІЗ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

В.І. Захарченко, д.е.н., професор
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, Україна

М.О. Акулюшина, ст. викладач
Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна

Захарченко В.І., Акулюшина М.О. Аналіз енергетичної безпеки регіону.

У статті розкрито сутність поняття енергетичної безпеки регіону, її взаємозв'язок з енергетичною безпекою країни в цілому; запропонований механізм оцінки енергетичної безпеки регіону й розглянуті комплекси заходів, що вживають залежно від ступеня кризи ситуації, що склалася.

Ключові слова: енергетична безпека, індикатор безпеки, індикатор граничної ситуації, кризова ситуація, передкризова ситуація

Захарченко В.И., Акулюшина М.А. Анализ энергетической безопасности региона.

В статье раскрыта сущность понятия энергетической безопасности региона, ее взаимосвязь с энергетической безопасностью страны в целом; предложен механизм оценки энергетической безопасности региона и рассмотрены комплексы мер, которые употребляют в зависимости от степени кризиса ситуации, которая сложилась.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, индикатор безопасности, индикатор предельной ситуации, кризисная ситуация, предкризисная ситуация

Zaharchenko V.I., Akuliushina M.A. Analysis of energy security of the region.

In the article there are described sense of energy safety of the region, its dependence on energy safety the country in whole; offered mechanism of analysis of energy safety of the region and considered list of decisions, which is applied in dependence on range of situation's crisis that happens.

Keywords: energy safety, indicator of safety, crisis situation

Однієї з основних рушійних сил розвинутого суспільства й основою цивілізованих ринкових відносин є енергетичний потенціал суспільства.

Сучасний енергетичний потенціал характеризується наявністю розвинутої фундаментальної і прикладної науки, високо-технологічною виробничою базою, постійним відновленням кадрів, а в умовах реформування – здатністю чуйно й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються, зберігати можливості постійного відновлення й вчасно впроваджувати досягнення НТП.

Особлива роль у цьому належить інноваціям, які з однієї сторони «всмоктують» наукові відкриття й винаходи, а з іншого – сприяють і беруть участь у проведенні наукових досліджень і, в остаточному підсумку, визначають рівень стійкого енергетичного розвитку.

У цих умовах особливе значення набувають реальні можливості окремого регіонального сектору формувати енергетичну безпеку (ЕБ) України, залишаючись при цьому стійкою й прогресуючою територією, здатною ефективно нейтралізувати або попереджати появу енергетичних погроз.

Власне енергетична політика містить у собі всі сфери життєдіяльності на території, у т.ч. розвиток промисловості, науково-технічного потенціалу і т.п. Тому, говорячи про ЕБ території при діагностиці погроз, проводити локальну оцінку тільки однієї зі сфер життєдіяльності некоректно, так само, як розглядати енергетичний потенціал без перспектив розвитку України в цілому.

Метою діагностики погроз енергетичної безпеки є виявлення і аналіз, з наступною локалізацією причин, які можуть викликати порушення стабільності енергетичної стабільності та поступального розвитку, як окремих регіонів, так і сфер життєдіяльності всієї країни.

Енергетична безпека України – комплекс геополітичних, правових, економічних, екологічних і інших умов, що забезпечують:

- захист життєво важливих інтересів країни у відносинах його ресурсного потенціалу, збалансованості і динаміки росту й розвитку;
- створення внутрішнього імунітету й зовнішньої захищеності від дестабілізаційних впливів;

- конкурентоспроможність країни на світових ринках і стабільність її фінансового становища;
- забезпечення гідних умов життя й сталого розвитку особистості.

Енергетична безпека територіальної одиниці (область, регіон) – це сукупність поточного стану умов і факторів, що характеризують стабільність, стійкість та поступальність розвитку економіки території, певної незалежності й інтеграції з економікою країни, що виражається в наступних її проявах:

- можливість проводити власну енергетичну політику;
- здатності здійснювати (або, принаймні, почати здійснення) великих енергетичних заходів (не очікуючи допомоги від Центру) по невідкладних соціально-вибухових ситуаціях на території, пов'язаним з локальними енергетичними «хворобами» або економічними прорахунками (помилками) на регіональному рівні.

Комбінація інтересів Центру й регіонів має подвійний характер:

- з одного боку: регіон – це суб'єкт регулювання процесів, пов'язаних із забезпеченням ЕБ України;
- іншого боку, у рамках наявного кола повноважень, регіон – це провідник власної енергетичної політики.

Причинами збурювання й розвитку кризової ситуації в регіоні, що викликають погрозу ЕБ України, виступають різні фактори дестабілізації (рис. 1):

1) *Спад виробництва й втрата (поступка) внутрішнього ринку.* Повсюдне недовантаження виробничих потужностей, закриття окремих виробництв і, як наслідок, руйнування технологічного потенціалу призводить до зривання прогресивної перебудови на власній матеріальній базі.

2) *Руйнування виробничо-технічного потенціалу та деіндустріалізації економіки.* Згорання НДКР, розпад трудових колективів, скорочення замовлень на продукцію, перехід висококваліфікованих фахівців в інші області використання знань, переваги та, як наслідок, розвиток сировинних і скорочення фінішних галузей приводить до деградації енергетичного потенціалу й зниженню конкурентоспроможності регіону. Наслідки здійснення даної погрози в регіоні носять довгостроковий характер, з одного боку, а з іншого, враховуючи певну регіональну специфіку (регіональну спеціалізацію, наукові центри) можуть привести до втрати окремих «ланок» енергетичного потенціалу.

3) *Втрата енергетичної незалежності.* Загострення цінових диспропорцій між промисловістю й енергетикою, відмова від розумного патерналізму стосовно вітчизняних виробників приводить до постійної непевності в стабільному забезпеченні населення енергією,

залежності від поставок з інших регіонів, руйнуванню паливно-енергетичного комплексу.

4) *Зростання безробіття й ослаблення трудової мотивації.* Збільшення навантаження на зайняте населення (утримання соціальних утриманців), зниження рівня життя населення, різка диференціація в доходах, руйнування споживчого ринку викликає зростання соціальних конфліктів і негативне відношення до перетворень в енергетику.

5) *Криміналізація економіки.* Зростання економічних злочинів і рекет викликають недовіру людей до можливості забезпечення правової захищеності.

6) *Безповоротне погіршення природного середовища.* Збільшення техногенних навантажень і зниження стабільності природних територіальних комплексів приводить до росту числа захворювань і змушеної міграції населення в інші, більш сприятливі регіони.

7) *Порушення фінансового забезпечення регіону.* Таке порушення відображається, насамперед, на галузях соціальної сфери, збільшує дотаційність регіональних бюджетів і приводить до загальної нестійкості, як регіональної економіки, так і господарського комплексу країни.

8) *Втрата (поступка) зовнішнього ринку.* Згорання виробництва особливо важливо відслідковувати в експортних галузях; збільшення експорту сировини в порівнянні з експортом наукомісткої й високотехнологічної продукції скорочує валютні надходження. Негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу робить непривабливими операції закордонних інвесторів на нашому внутрішньому ринку.

Забезпечення необхідного рівня наукової обґрунтованості оцінки погроз і їх наслідків для ЕБ регіону базується на наступних принципах:

- комплексності, тобто необхідності аналізу всіх сторін об'єкту досліджень (галузевої і територіальної, соціальної, технологічної та екологічної складових);
- системності, тобто обліку як внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, так і зовнішніх факторів з позицій розгляду об'єкту дослідження, як елементу економіки більш високого рівня;
- варіантності (альтернативності), тобто у виявленні й обґрунтованості декількох варіантів виходу із кризової ситуації, з одного боку, розрахунків траєкторій соціально-економічного розвитку в постстабільний період, з іншого;
- безумовного приймання ЕБ як найважливішого елементу якості життя й соціального прогресу, тобто пріоритетності розв'язку завдань і здійснення заходів, спрямованих на збереження здоров'я й життя людини, підтримка інформаційних умов його існування;
- прийнятного ризику, тобто виявлення й реалізація достатніх заходів, спрямованих на захист людини в ринковому середовищі й недопущення подолання граничних ситуацій;

— порівнянність технологічної й соціальної складових ЕБ та безумовного пріоритету останньої;

— компромісу між поколіннями з акцентом ваги подолання граничних ситуацій на наших дітей і онуків.

Сутність ЕБ реалізується у системі показників (індикаторів). Оцінка стану економіки виконується з позиції розвитку проведення в регіоні в рамках його ЕБ і включає набір індикаторів економічної безпеки (ІЕБ), які дозволяють кількісно оцінити й просигналізувати про майбутню небезпеку.

ІЕБ ризняться для територій з районо- або містоутворюючим підприємством і територій більш високого рангу (промисловий вузол, область, регіон, країна).

Для ЕБ регіону принциповим є пороги показників, тобто порогові значення, недотримання (перевищення або не досягнення) яких приводить до початку руйнівних, нерегламентованих процесів у регіоні.

Такі індикатори граничних ситуацій (ІГС) можуть з'являтися як окремо, так і в комплексі, тому в розрахунках передбачається два рівні ІГС: I-ий граничний рівень показника для конкретного регіону, який може стати критичним у сукупності з іншими показниками; II-ий граничний рівень показника, подолання якого незалежно приведе до настання кризової ситуації.

Загальний аналіз кризових ситуацій проводиться в наступній послідовності:

1) Складається предметний реєстр об'єктів дослідження:

— області й території, що входять у певний економічний район;

— великі міста, промислові вузли, території з особливим режимом господарювання, території з порушеною екологією;

— території з єдиним районо- або містоутворюючим підприємством.

2) Проводиться збір інформації для оцінки кризових ситуацій.

3) Оцінюється рівень погроз ЕБ із застосуванням різних методів.

4) Проводиться збір основних показників для оцінки кризових ситуацій по сферах життєдіяльності регіонів.

5) Оцінюються кризові ситуації по сферах життєдіяльності. На підставі отриманих показників проводиться ранжирування регіонів за рівнем погроз ЕБ.

6) Для кризових регіонів проводиться поглиблений аналіз причин і наслідків кризових ситуацій.

7) Розробляються й групуються по блоках заходи державної підтримки, запропоновані програмно – цільові заходи, спрямовані на локалізацію й нейтралізацію впливу регіональних кризових ситуацій.

Висновки

Пріоритетними завданнями регіональної енергетичної політики, спрямованими на підвищення ЕБ є:

— реструктуризація енергетичної галузі з переважним розвитком, з одного боку, напрямків найбільш прибуткових і перспективних на даний період, з іншого боку – напрямків, що мають довгострокові економічні переваги в загальній системі регіонального поділу праці;

— реанімація або активізація власних джерел розвитку;

— формування територіально-виробничих комплексів, орієнтованих на вимоги ринку й гнучко реагуючих на кон'юнктурні зміни;

— розвиток міжрегіональних інфраструктурних систем з гідною презентацією регіону;

— локалізація й подолання депресивного стану окремих регіонів, а якщо буде потреба, додання їм статусу «районів (територій) енергетичного нещастя».

Участь Центру в підвищенні ЕБ регіону відображається:

— у здійсненні державної підтримки програм регіонального розвитку;

— у розміщенні державних замовлень на поставку електроенергії загальнодержавних потреб.

— у паритетній участі у великих регіональних інвестиційних проектах з урахуванням різних форм забезпечення пільгами;

— у створенні сприятливого клімату в розвитку енергетичного середовища в регіоні;

— у створенні врівноваженого взаємодії республіканської й місцевої бюджетних систем;

— у виборі обґрунтування енергетичної стратегії у відносинах з територіями, недопущенні надшвидких, неаргументованих рішень, результатом яких (експериментів) можуть бути соціальні вибухи.

Регіональна кризова енергетична ситуація може загрожувати національній ЕБ України в наступних випадках:

— коли дія окремих факторів дестабілізації (або їх сукупності) досягає такого ступеня гостроти (або глибини подолання граничних рівнів), при якому можуть спостерігатися необоротні зміни окремих сфер (або їх сукупності) господарського комплексу регіону, що, по-перше, позначається на економіці суміжних територій, по-друге, враховуючи приналежність регіону до загальної системи республіканського поділу праці, відображається на економіці України й вимагає довгострокових і високовитратних зусиль Центру.

— коли ліквідація наслідків подолання граничних рівнів у регіоні в короткостроковій перспективі виходить із під контролю на регіональному рівні й стає можливою тільки при додатковому (понадлімітному) фінансуванні із

централізованих джерел (державного бюджету).

Запропонований методичний підхід при практичній реалізації повинен бути заснований на демократичних принципах:

- залежно від глибини проробки, можна зрушувати в ту або іншу сторону ІГС і тим самим виділяти найбільш критичні (осередкові) території;
- можна використовувати будь-які припустимі математичні методи для групування ІЕБ і виявлення результативних значень;
- можна замінити ІЕБ;
- з метою конкретизації причин і наслідків погроз ЕБ можна виділяти окремі блоки (технічний, екологічний, демографічний і ін.) і доповнити ІЕБ.

Аналіз погроз ЕБ на рівні галузей, розташованих на території, здійснюється групуванням підприємств однієї галузі.

Ранжирування по шкалі кризи (передкризова й кризова ситуація) дозволяє ухвалювати рішення щодо введення режиму надзвичайного енергетичного стану на території.

У випадку виникнення передкризової ситуації необхідно почати комплекс профілактичних заходів: прийняття державної програми реструктуризації й модернізації вітчизняної енергетики, реорганізація підприємств енергетики, співробітництво з міжнародними фінансовими (ЄБРР, МВФ) і технічними (Евроатом, ЮНІДО) організаціями й ін.

Якщо ж ситуація погіршилася до глибокої кризи необхідно ухвалювати комплекс оперативних заходів: формування регіональних програм ЕБ, ревізія енергетичного потенціалу областей, перевірка кваліфікаційного рівня персоналу підприємств і ін.

У випадку дефіциту бюджету того або іншого рівня й неможливості здійснення фінансового «вливання» в організм регіону в повному обсязі, перевага віддається на основі розрахунків по запропонованим алгоритмам, регіонам з найбільшою віддачею вкладених коштів.

В умовах кризи для регіонів найбільш реальною і діючою може бути державна підтримка, допомога з боку ринкових структур є додатковим позитивним фактором.

Список літератури:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Урядовий кур'єр. – 2003. – №139.
2. Гайдук В. Розвиток паливно-енергетичного комплексу України як основи її економічної безпеки // Економіка України. – 2001. – №5. – С. 4-7.
3. Захарченко В.І. Економічна безпека регіону. Конспект лекції. – Одеса: Астропрінт. – 2002.
4. Ковальський В. та ін. Про підвищення рівня енергетично-екологічної безпеки України // Економіка України. – 2000. – №10. – С. 34-40.
5. Козоріз М. Політика енергозбереження й шляхи її реалізації в Україні // Регіональна економіка. – 1998. – №2. – С. 61-67.

Надано до редакції 15.02.2012

Захарченко Віталій Іванович / Vitaliy I. Zaharchenko

Акулюшина Марина Олександрівна / Marina O. Akuliushina
akmarin@ukr.net